

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНСТРУМЕНТОВКА

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Народна художня творчість”
Спеціалізація “Народне інструментальне мистецтво”

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНСТРУМЕНТОВКА

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”
Спеціалізація
“Народне інструментальне мистецтво”

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНСТРУМЕНТОВКА

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНККОС”, 2006. – 20 ст.

Укладачі:	О. О. Старченко, Т. В. Стрілець – викладачі ОКЗ “Харківське училище культури”
Рецензенти:	Л. В. Шемет – доцент кафедри народних інструментів Харківської державної академії культури, кандидат педагогічних наук Н. П. Кузнецова – викладач Донецького училища культури
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько
Редактор	В. Д. Мельничук

© Старченко О. О.,
Стрілець Т. В., 2006
© Державний методичний
центр навчальних закладів
культури і мистецтв, 2006

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Майбутньому фахівцеві зі спеціалізації “Народне інструментальне мистецтво” необхідно опанувати одну із профільюючих дисциплін навчального плану – “Інструментознавство та інструментовка”. Ця дисципліна поділяється на дві частини: теоретичну та практичну.

Теоретична частина – “Інструментознавство” – вивчає інструменти оркестру, їх конструкцію, акустичні властивості, виконавські та технічні можливості, використання в побуті та професійному плані. “Інструментознавство” тісно пов’язане з етнографією, фольклористикою, історією як музичних інструментів, так і історією музики взагалі.

Практична частина – “Інструментовка” – надає вміння перекласти будь-який твір для певного складу виконавців, користуючись отриманими знаннями з інструментознавства та музично-теоретичних дисциплін. Прийоми інструментовки обумовлені жанром та індивідуальним композиторським задумом твору.

Завдання інструментатора: досягти виразного звучання мелодії, користуючись існуючими художньо-музичними засобами та основними оркестровими функціями, а також збалансовано зіставляти інші оркестрові інструменти.

Основна мета курсу – навчити студента інструментувати твори будь-яких музичних жанрів, стилів та напрямків. З цією метою навчальним планом на денному відділенні відводиться 53 години, а на заочному – 38 годин.

Методична записка

Основна форма організації навчального процесу – урок. Він повинен бути обміркованим та грамотно проведеним.

Курс лекцій з інструментознавства повинен знайомити студентів з такими проблемами:

- строем та діапазоном оркестрових інструментів, їх художніми та технічними можливостями, історією виникнення та розвитку;
- індивідуальними особливостями оркестрових груп;
- правилами запису партитурної стрічки;
- різновидами оркестрових фактур та оркестровими функціями;
- особливостями інструментовки різних стилів, жанрів тощо.

Набуті теоретичні знання слід підкріпити нотними прикладами, прослуховуванням записів різних колективів. На індивідуальних заняттях з інструментовки кожна тема повинна бути практично відпрацьована. Бажано, щоб студент міг почути звучання власної інструментовки. Для цього можна виділити одну годину на тиждень на предметі “Навчальна практика із спеціалізації”.

Для закріплення кожної теми з інструментовки студент повинен отримувати завдання для самостійної роботи, на яку відводиться 55 годин поза навчальним планом. Ці завдання повинні носити чіткий систематичний характер та обов’язково повинні перевірятись викладачем та обговорюватись зі студентом.

Для ґрунтовнішого опанування предмета “Інструментознавство та інструментовка” студент повинен:

- отримати знання з музично-теоретичних дисциплін, з предметів “Диригування та читання партитури”, “Оркестровий клас та диригентська практика”, “Вивчення оркестрових інструментів”, “Фортепіано”;
- систематично виконувати самостійні роботи;
- вивчати рекомендовану методичну літературу, партитуру для різних складів виконавців;
- грати в оркестрі чи ансамблі;
- відвідувати концертні виступи як відомих професійних колективів, так і навчальних оркестрів спеціальних музичних закладів, а також аматорські колективи;
- старанно виконувати всі вимоги переддипломної практики.

Для надбання початкових навичок з інструментовки слід використовувати твори з чітким гармонічним і ритмічним складом. Це народні пісні, танці та інші п’єси для баяна чи фортепіано.

З метою раціонального використання часу для самостійної роботи викладач повинен дати вказівки про послідовність виконуваних завдань, про використання відповідних розділів навчальних посібників чи конспекта. Домашні завдання з інструментовки передбачають самостійне виконання певної частини музичного твору або фрагмента з кожної теми інструментовки та написання оркестрових партій. На самостійну роботу студента відводиться 55 годин поза навчальним планом.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН В ГОДИНАХ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОГО ВІДДІЛЕННЯ

курс	семестр	кількість тижнів на семестр	кількість годин на тиждень	кількість годин на семестр		кількість годин на самостійну роботу
				групові	інд-ні	
III	VI	22	1	16	6	22
IV	VII	15	1	-	15	17
IV	VIII	16	1	-	16	16
Всього:				53		55

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН В ГОДИНАХ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ

курс	семестр	кількість годин на семестр		кількість годин на самостійну роботу
		групові	індивідуальні	
II	III	12	-	15
II	IV	-	6	15
III	V	-	12	30
III	V	-	8	10
Всього:			26	70

Форми контролю

III курс VI семестр (16 год. лекційні)

Підсумкове заняття з теоретичного курсу представляє собою усні відповіді студента з усіх пройдених тем.

III курс VI семестр (6 год. індивідуальні)

Практичне виконання інструментовки для змішаного складу ансамблю (не менше 8 тактів).

VI курс VII семестр (15 год. індивідуальні)

Протягом семестру студент виконує, а в кінці семестру представляє інструментований твір для мішаного складу навчального оркестру не менше 16 тактів з оркестровими партіями. Така інструментовка подається в робочому варіанті (написано олівцем), що дає можливість робити зміни та доповнення в інструментованому творі в процесі роботи над ним на заняттях з “Навчальної практики із спеціалізації”.

IV курс VIII семестр (16 год. індивідуальні)

Протягом семестру студент проводить остаточну роботу щодо змін та доповнень в інструментованому творі за VII семестр, переписує партитуру, клавір та оркестрові партії начисто чорним чорнилом. Написання чистового варіанту – це самостійна робота студента вдома.

Аудиторна робота представляє собою практичну інструментовку фрагментів творів для супроводу солістів-інструменталістів та солістів-вокалістів, а також перекладання симфонічної партитури для оркестру народних інструментів.

В кінці семестру студент представляє інструментовані фрагменти музичних творів, обсяг яких не повинен бути менше 8 тактів.

Для студентів заочного відділення тематику контрольних робіт бажано подати окремою методичною розробкою.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділів та тем	Кількість годин на денному відділі		Кількість годин на заочному відділенні	
		групові	індивідуальні	групові	індивідуальні
III курс VI семестр Розділ I					
"Інструментознавство" – теоретична частина		16	–	12	–
1	Мета і завдання навчальної дисципліни. Оркестр народних інструментів, його склад та виконавські можливості.	1	–	0,5	–
2	Група домр (кобз) в оркестрі українських народних інструментів.	1	–	0,5	–
3	Група струнно-смичкових інструментів.	1	–	0,5	–
4	Група баянів.	1	–	0,5	–
5	Цимбали у складі оркестру народних інструментів.	1	–	0,5	–
6	Група бандур.	1	–	0,5	–
7	Духові та ударні інструменти, що використовуються в оркестрі українських народних інструментів.	1	–	1	–

8	Група балалайок. Епізодичні інструменти.	1	–	0,5	–
9	Ансамблі народних інструментів та їх інструментальний склад.	1	–	1	–
10	Класифікація оркестрів.	1	–	1	–
11	Музична фактура. Оркестрові функції.	1	–	1	–
12	Прийоми оркестровки.	1	–	0,5	–
13	Теоретичний аналіз клавіру. План інструментовки.	1	–	0,5	–
14	Партитура як форма запису музичного твору. Правила оформлення партитури.	1	–	1	–
15	Особливості інструментовки для соліста з оркестром.	1	–	1	–
16	Підсумкове заняття.	1	–	1	–
Розділ II					
Інструментовка – практична частина. Інструментовка для ансамблів народних інструментів		–	6	–	6
1	Музична (оркестрова) фактура. Функції оркестрової фактури	–	1	–	1
2, 3	Основні варіанти інструментовки для ансамблю домр (кобз)	–	2	–	2
4, 5, 6	Практична інструментовка твору для ансамблю народних інструментів мішаного складу	–	3	–	3
IV курс, VII семестр Розділ III					
Практична інструментовка для мішаного складу оркестру народних інструментів		–	15	–	12
1, 2.	Партитура для мішаного складу оркестру народних інструментів. Правила запису	–	2	–	2
3.	Аналіз клавіру та написання плану інструментовки для обраного твору.	–	1	–	1
4.	Основні прийоми оркестрового викладу	–	1	–	1
5–15	Практичне виконання інструментовки запланованого музичного твору	–	11	–	9

IV курс VIII семестр		–	15	–	8
1,2	Завершальний етап роботи над запланованим твором з попереднього семестру		2	–	1
3,4,5	Основні положення інструментування супроводу для соліста-вокаліста	–	3	–	1
6,7,8	Основні положення інструментування супроводу для соліста-інструменталіста	–	3	–	1
9	Симфонічний оркестр, його інструментальний склад та виконавські можливості.	–	1	–	1
10–15	Практичне перекладання симфонічної партитури для оркестру народних інструментів.	–	5	–	4
16	Підготовка до семестрового іспиту.	–	1	–	–

Вимоги до іспиту:

- Студент відповідає на теоретичні питання за білетами;
- Студент представляє екзаменаційній комісії партитуру, клавір, оркестрові партії власної інструментовки, оформлені згідно з вимогами ЦК.

ЗМІСТ

III курс, VI семестр

Розділ I. “Інструментознавство” – теоретична частина курсу

Мета і завдання навчальної дисципліни

Оркестр українських народних інструментів, його склад та виконавські можливості

Г. Хоткевич та його роль в історії виникнення першого оркестру українських народних інструментів.

Склад оркестру українських народних інструментів, виходячи з регіональних особливостей. Найвідоміші сучасні колективи.

Професійні та самодіяльні оркестри та ансамблі Харківщини.

Група домр (кобз) в оркестрі українських народних інструментів

Історія виникнення та розвитку домри. Поява кобзи.

Стрій, діапазон звучання, транспонування трьохструнних та чотирьохструнних домр. Прийоми гри, технічні можливості.

Особливості використання в оркестрі кожного інструмента домрової (кобзової) групи.

Група струнно-смичкових інструментів

Історія виникнення струнно-смичкових інструментів (скрипка, альт, віолончель, контрабас), їх стрій, діапазон звучання, транспонування.

Прийоми гри, технічні можливості струнно-смичкових інструментів. Правила нотного запису альтя та віолончелі.

Оркестрові функції групи.

Група баянів

Історія виникнення та розвитку баяна і акордеона.

Діапазон звучання, прийоми гри, технічні можливості, штрихи, регістри.

Нотування басів та акордів лівої клавіатури готового баяна, оркестрових гармонік (піколо, сопрано, альт, тенор, бас, контрабас). Діапазон звучання, особливості використання в оркестрі.

Цимбали у складі оркестру народних інструментів

Історія виникнення та розвитку цимбал.

Діапазон, прийоми гри, технічні можливості інструмента.

Особливості використання в оркестрі народних інструментів.

Група бандур

Історія виникнення та розвитку бандури.

Діапазон, прийоми гри, технічні можливості бандури з перемикачами та без них.

Група бандур у складі оркестру українських народних інструментів.

Духові та ударні інструменти, що використовуються в оркестрі українських народних інструментів

Духові інструменти: флейта, флейта піколо, гобой, кларнет, труба, тромбон. Історія їх виникнення та розвитку.

Діапазон, прийоми гри, технічні можливості.

Правила запису транспонуючих інструментів (кларнет, труба).

Особливості використання духових інструментів в оркестрі народних інструментів.

Група ударних інструментів:

а) з визначеною висотою звука – литаври, дзвони, дзвіночки, ксилофон;

б) з невизначеною висотою звука – трикутник, бубон, тарілки, малий барабан, великий барабан, рубель, коробочка.

Діапазон, прийоми гри на ударних інструментах. Правила запису в партитурі. Особливості використання групи ударних інструментів в оркестрі.

Група балалайок. Епізодичні інструменти

Історія виникнення та розвитку балалайки.

Стрій, діапазон, прийоми гри, технічні можливості групи балалайок. Транспонування балалайки альт та балалайки контрабас.

Використання групи балалайок в оркестрі народних інструментів.

Епізодичні інструменти – сопілка, флюяра, півтораденцівка, трембіта, кувиці, волинка, дрімба, ліра, деркач, бугай, окарина, рубель.

Їх діапазон, прийоми гри, технічні можливості, використання в оркестрі народних інструментів.

Ансамблі народних інструментів та їх інструментальний склад:

- Ансамбль “Троїсті музики”
- Ансамблі однорідних інструментів.
- Ансамблі мішаного складу
- Класичні ансамблі.

Склад, виконавські можливості кожного виду ансамбля.

Класифікація оркестрів:

- симфонічний
- камерний
- естрадний
- духовий
- оркестр російських народних інструментів
- оркестр українських народних інструментів
- оркестр мішаного складу.

Музична (оркестрова) фактура.

Функції оркестрової фактури

Типи музичної фактури: монодична, акордова, поліфонічна, гомофонно-гармонічна, мішана.

Функції оркестрової фактури: мелодія, гармонічна педаля, фігурація та її різновиди, контрапункт, бас. Способи викладення кожної з оркестрових функцій.

Прийоми оркестровки

Відтворення художнього образу музичного твору завдяки таким прийомам оркестрового письма: дублювання мелодії в октаву, через дві октави, в унісон, зміна тембрів, імітація, підголоски, ускладнення фактури, ускладнення гармонізації, поліфонізація та інше.

Теоретичний аналіз клавіру. План інструментовки.

Теоретичний аналіз клавіру музичного твору складається з:

а) довідки про автора твору, епохи написання, стилістичних особливостей, наявності жанрової основи (якщо вона є), початкового темпу, тональності, розміру такту твору, фактури;

б) визначення загальної кульмінації та кульмінацій кожного з розділів форми, тональних та темпових змін (якщо вони є).

План інструментовки повинен визначити:

- а) коли і які інструменти проводять мелодію, контрапункт, гармонію, бас;
- б) динаміку;
- в) проведення кульмінації (оркестрове “tutti”);
- г) фактуру, прийоми оркестровки;
- д) художні засоби музичної виразності.

Партитура, правила її оформлення

Запис партитури для оркестру українських народних інструментів.

Запис партитури для оркестру російських народних інструментів.

Партитура для оркестру мішаного складу.

Аколади (загальна, групові, фігурні).

Відображення темпу, темпових змін, цифр, пауз, тональності, динаміки, фермат.

Знаки скорочення нотного запису.

Особливості інструментовки для соліста з оркестром

Специфіка інструментовки для соліста-інструменталіста

Специфіка інструментовки для соліста-вокаліста

Динамічний та фактурний баланс

Створення звукового коридору для соліста

Каденції, фермати, темпові зміни у соліста

Оркестрові програші.

Підсумкове заняття

Підведення підсумків. Студент відповідає на теоретичні питання в обсязі всього курсу предмету “Інструментознавство”.

Розділ II. Практична частина

Практична інструментовка для ансамблю

Музична фактура. Функції оркестрової фактури.

Типи музичної (оркестрової) фактури:

- монодична (унісонне чи багатоктавне одноголосся);
- гетерофонічна (древні форми підголоскової);
- акордова чи хоральна (ритмічна однорідність всіх голосів);
- гомофонно-гармонічна (поєднання сольюючого голоса із супроводом);

- поліфонічна (імітаційна, контрастна та підголоскова поліфонія);
- комбінована (поєднання декількох фактур в одному творі).

Функції оркестрової фактури:

- мелодія;
- гармонічна педаль;
- фігурація та її різновиди;
- контрапункт;
- бас.

Мелодія як провідна функція оркестрової фактури. Викладання мелодії в різних регістрах (верхньому, середньому, низькому) відповідними інструментами в унісон, октаву, декілька октав, інтервалами, акордами.

Гармонічна педаль, її викладання в унісон, інтервалами, акордами. Розміщення гармонічної педалі під мелодією, над мелодією, одночасно з мелодією.

Оркестрова фігурація. Види фігурації:

- гармонічна, що утворена зі звуків гармонічного акорду;
- мелодична, до складу якої входять не тільки акордові звуки, а також неакордові (прохідні чи допоміжні, на слабку долю такта, чи частину долі);
- ритмічна, де на основі гармонічних звуків утворені різні ритмічні малюнки.

Контрапункт як функція оркестрової фактури, що має свою мелодичну лінію, яка відрізняється від основної напрямком руху, ритмом та тембром.

Основні варіанти інструментовки для ансамблю домр (кобз). Однорідні ансамблі. Ансамбль трьохструнних та чотириструнних домр (кобз).

Кількісний склад інструментів і партій. Розподіл багатоголосся в ансамблі домр. Подвоєння в унісон і в октаву. Викладання музичного матеріалу: переміщення голосів, застосування допоміжних і прохідних звуків, ритмічне дроблення та об'єднання голосів.

Використання двох основних варіантів інструментовки: перший варіант передбачає тісне розташування голосів, а другий – широке.

Різновиди застосування групи домр в оркестрі. Прийоми звуковидобування та штрихи в групі домр.

Практична інструментовка твору для ансамблю народних інструментів мішаного складу

Цей вид ансамблю передбачає такий склад, в якому використовуються декілька струнних інструментів з баяном. Наприклад: домра-прима, домра-тенор, гітара, баян, контрабас.

Логічність і раціональність використання оркестрових функцій при розподілі фактурного матеріалу.

Аналіз клавіру для складання плану інструментовки, враховуючи форму твору, лад, тональність та диференційний підхід до виконавських можливостей учасників колективу.

IV курс, VII семестр

Розділ III. Практична інструментовка для мішаного складу оркестру народних інструментів

Партитура для повного складу оркестру народних інструментів

Оформлення партитури:

- загальна аколада;
- групові аколади;
- додаткові аколади;
- фігурні скоби;
- знаки скороченого запису.

Система запису партитур творів для оркестрів народних інструментів, які побутують на Україні і в Росії.

Аналіз клавіру та написання плану інструментовки твору

Аналіз музичного твору (форма, розмір такту, тональність).

Внесення змін у клавір з метою ускладнення чи спрощення фактури.

План інструментовки:

- визначення кількості проведення основної мелодії та способи її викладення в процесі розвитку твору;
- розподіл оркестрових груп, окремих інструментів для викладання всього музичного матеріалу та їх раціональне використання;

- вибір конкретних функцій оркестрової фактури для викладу мелодичних і гармонічних елементів.

Основні прийоми оркестрового викладу

Склад оркестру. Співвідношення інструментів. Рівновага звучання в окремих оркестрових групах та в оркестрі в цілому. Темброві співвідношення. Врахування особливостей фактури фортепіано та баяна в процесі перекладання для оркестру.

Практичне виконання інструментовки запланованого музичного твору

Роль кожного інструмента чи групи інструментів в оркестрі.

Поняття мелодії як оркестрової функції та способи її викладення в конкретному творі.

Спосіб викладення супроводу в конкретному творі (гармонічна педаль, різновиди фігурацій, бас).

Викладення контрапункту.

IV курс, VIII семестр

Завершальний етап роботи над запланованим твором з попереднього семестру

Після того у як твір був у роботі на заняттях з “Навчальної практики із спеціалізації”, в ньому усунені всі помилки, зроблені необхідні зміни та доповнення, його можна переписувати чорним чорнилом або робити комп’ютерний набір згідно з вимогами щодо оформлення практичних робіт.

Основні положення інструментування супроводу для соліста-вокаліста

Визначення тональності пісні. Створення полегшеного інструментального супроводу. Створення для вокалу так званих “вільних зон”. Відтворення інструментального супроводу відповідно літературному тексту пісні. Співвідношення (контрастування) між собою різноманітних форм викладу (темпів, динаміки, регістрів, тональностей тощо).

Основні положення інструментування супроводу для соліста-інструменталіста

Специфіка інструментовки для соліста-інструменталіста. Створення динамічного та фактурного балансу та звукового коридору для

соліста. Правила запису каденцій, фермат та темпових змін у соліста. Рельєфне визначення кульмінації твору. Оркестрові програми.

Симфонічний оркестр, його інструментальний склад та виконавські можливості.

Симфонічний оркестр – найбільш досконалий музичний колектив. Малий симфонічний оркестр і його основні групи. Великий симфонічний оркестр і його основні групи: струнно-смичкова, дерев'яно-духова, мідна духовна, клавішно-щипкова та ударна.

Кількісне співвідношення виконавців між окремими оркестровими групами та всередині кожної групи.

Камерний оркестр як різновид невеликого складу струнно-смичкової групи з декількома духовими інструментами (валторни, дерев'яні духові).

Практичне перекладання симфонічної партитури для оркестру народних інструментів

Запис партитури для симфонічного оркестру. Транспонуючі інструменти (віолончель, контрабас, труба, валторна).

Ключі “Соль”, “Фа” і “До” в партитурі симфонічного оркестру. Правила нотування.

Утворення звукового, динамічного та тембрового балансу між окремими оркестровими групами та всередині кожної з груп. Оркестрове “Tutti”.

Кульмінація окремих епізодів та у творі в цілому.

Підготовка до семестрового іспиту

Для повторення всього пройденого матеріалу пропонується подати окремою методичною розробкою добір питань та відповідей, які будуть використані в екзаменаційних білетах.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Зінов'єв В.* Інструментовка для оркестру баянів. – М., 1977
2. *Зряковський Н.* Загальний курс інструментознавства. – М., 1976.
3. *Іванов П.* Оркестр українських народних інструментів. – К., 1981
4. *Кожевніков В.* Інструментовка для духовного оркестра. – М., 1978.
5. *Мальтер Л.* Таблиці з інструментознавства. – М., 1972
6. *Пшеничний Д.* Аранжування для народних інструментів. – К., 1986
7. *Розанова В.* Інструментознавство. Посібник для керівників самодіяльних оркестрів російських народних інструментів. – М., 1997
8. *Тихомиров Г.* Інструменти російського оркестру. – М., 1961
9. *Шишаков Ю.* Інструментовка для оркестру російських народних інструментів. – М., – 1975

Для нотаток:

Для нотаток:

Навчальне видання

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНСТРУМЕНТОВКА

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

I–II рівнів акредитації

Укладачі: О. О. Старченко, Т. В. Стрілець

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,16. Наклад 100 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”

14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;

Тел./факс: (044) 206-47-29, 206-47-21

E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,

inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції № 2006 від 04.11.2004 р.